

ILONA NAGY

MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budimpešta

NOVOOTKRIVENI APOKRIFI I FOLKLOR: PEČENI PIJETAO KUKURLJEČE

Na Posljednje večere Gospodnje, Gospodu Kristu su donijeli pečenoga pijetla, a kad je Juda otišao da proda Gospoda, Krist naloži pijetlu da ustane i slijedi Judu, što je on i učinio. Potom je izvijestio Gospoda Krista kako ga je Juda prodao, a zauzvrat mu Krist obeća da će ga sa sobom u raj povesti.

Priča o čudesima apokrifnog podrijetla (navodno iz *Djela Petrovih*) postala je popularna u orijentalnom kršćanstvu i u srednjovjekovnoj Europi zahvaljujući preoblikovanju u siže s elementima paradoksa. Tako je dospjela u apokrifne pripovijesti *Novoga zavjeta*, u nedavno otkrivenu etiopsku *Knjigu o pijetlu*, zatim u rane koptske fragmente te u srednjovjekovne rukopise *Nikodemova evanđelja*. Cilj ove studije jest dokumentiranje toga neobičnog procesa: apokrifna pripovijetka mijenjala se usmenim prenošenjem i ostala sačuvana u nekim inačicama apokrifnih tekstova. Osobito je dragocjena građa koja svjedoči o prisutnosti toga motiva u usmenoj predaji. Pažljivo prikupljanje i zapisivanje folklora iz 19. i 20. stoljeća otkriva usmene inačice koje su formulirane kao etiološke predaje.

Ključne riječi: apokrifna evanđelja, Acta Petri, Acta Pilati, Nikodemovo evanđelje, etiopska Knjiga o pijetlu, koptski apokrifi, Kukurijekanje pečenoga pijetla, legende o Judi

Neke su priče iz apokrifnih evanđelja već su gotovo dvije tisuće godina prisutne u univerzalnoj kulturnoj povijesti.* Tekstovi u raznim rukopisima

* Ova je studija nastala uz novčanu potporu Mađarskog fonda za znanstvena istraživanja (OTKA T043071).

Ovaj je tekst dio velike autoričine studije, objavljene na mađarskome: Nagy, Ilona. 2007. "A sült kakas kukorékol. Az apokrif irodalomtól a folklórig". Pócs Éva, ur. *Maszka, átváltozás, beavatás. Vallásetnológiaifogalmak tudományközi megközelítésben*. (Tanulmányok a transzcendensről. V.). Budapest: Balassi Kiadó. U tisku je i skraćena njemačka verzija: Nagy, Ilona: "Neuentdeckte Apokryphen und die Folklore. Der gebratene Hahn kräht". *Acta Ethnographica Hungarica* 2007/52:2.

nekih evanđelja predstavljaju, kad ih međusobno usporedimo, šarolike nizove varijacija. U kasnijim se stoljećima tu i tamo pojavljuju i u literarnim obradama, a u 19. i 20. stoljeću neke se inačice čak mogu sresti i u usmenoj predaji, upućujući svojim oblicima na obilježja različitih naroda i kultura.

U usmenoj su tradiciji ostale sačuvane legende čije izvore nalazimo u skupini apokrifnih evanđelja koja možemo označiti folklorističnima. Za evanđelja ovoga tipa karakterističan je proces dopunjavanja, što se može razumjeti tako da su njihovi autori dopunjavali kanonska evanđelja pripovijetkama koje se odnose na Isusov život ili pak na život njegovih roditelja i drugih osoba. Najbolje primjere za ovaj tip predstavljaju evanđelja koja govore o djetinjstvu te *Acta Pilati* koja su kasnije postala poznata pod nazivom *Evangelium Nicodemi*. Cilj nepoznatih autora ovih spisa sasvim je sigurno bio zadovoljiti znatiželju jednostavnoga kršćanskog puka. Oni u kanonskim evanđeljima obrađuju prešućene ili samo naznačene događaje iz Isusova, Marijina i Josipova života kao i iz života drugih osoba (Schneemelcher 1959:48-51). Oslonac za svoje šarolike, maštovite priče nisu toliko nalazili u kanonskim evanđeljima koliko u suvremenoj usmenoj predaji. Zapisani i fiksirani tekstovi i dalje su živjeli u nebrojenim rukopisnim inačicama, a proširivani su sve novim i novijim folklornim tekstovima, kako se to može dokazati istraživanom pričom o Judi. Priča o čudesima apokrifnog podrijetla (*Djela Petrova, Acta Petri*) postala je u orijentalnom kršćanstvu i srednjovjekovnoj Europi popularna preoblikovanjem sižea s paradoksalnim ishodom. Tako je dospjela u apokrifne svete pripovijetke, a osobito u etiopsku knjigu ceremonija pod naslovom *Knjiga o pijetlu*, zatim u rane koptske tekstualne fragmente te u srednjovjekovne rukopise *Nikodemova evanđelja*. Ova studija želi dokumentirati taj neobičan proces: apokrifna pripovijetka o čudima, koja se preoblikovala tijekom predaje, ostala je sačuvana u pisanim tekstovima koji su jako stari i nedostupni, dosegnuvši, bogato varirana, na stazama usmenosti i sâm kraj 20. stoljeća. Istraživanja još nisu otkrila neposredne izvore ovih folklornih pojava, ali kontinuirano postojanje karakterističnog motiva tijekom više od jednog i pol tisućljeća čini njihovo postojanje prihvatljivima. Usmena je građa osobito dragocjena u njihovu istraživanju. Osvještenim prikupljanjem i zapisivanjem folkloru u 19. i 20. stoljeću upoznali smo usmene inačice koje su formulirane kao predaje što objašnjavaju podrijetlo. Autore pisanih izvora uglavnom ne zanima ovakvo viđenje.

U ovoj studiji želim skicirati šaroliko pojavljivanje i variranje motiva o čudu s pijetlom u vremenu i prostoru kao i mrežu genetskih suodnosa pisanih i usmenih oblika. Stoga valja najprije istražiti jesu li folkloristička istraživanja djelo poznato pod imenom *Nikodemova evanđelje* opravdano označila izvorom ovog motiva.

1. Nikodemovo evanđelje

Spis pod naslovom Zapis o našem Gospodinu, o Isusu Kristu, koji je sastavljen u doba Poncija Pilata, općenito poznat pod imenom Nikodemovo evanđelje, nastao je početkom 5. stoljeća.

Nikodemovo evanđelje strukturirano je ovako: 1. Osuda, raspeće, uskrsnuće i uzašašće na nebo (poglavlja 1-11), 2. Svjedoci Isusova uskrsnuća: autentično izvješće Josipa iz Arimateje, Nikodema i drugih svjedoka o uskrsnom Isusu (poglavlja 12-16) i 3. Isus silazi u donji svijet. Dio koji sadrži silazak u pakao samostalno je, neovisno djelo. Nastalo je u 2. stoljeću, a tek je početkom 5. stoljeća pridodano ostalim dijelovima. Nije sačuvano ni u prvotnoj grčkoj verziji "A" niti u kasnijim orijentalnim recenzijama prevedenim iz bečkog palimpsesta. Kodeksi sadrže ovo djelo pod naslovom *Acta Pilati*, *Gesta Pilati*, a tek u 13. stoljeću pojavljuje se pod naslovom *Evangelium Nicodemi*.

Grčka verzija "A" sačuvana je u petnaest rukopisa, a najstariji potječe iz 12. stoljeća. Nijedan od njih ne sadrži *Descensus*, koji vjerojatno isprva nije ni spadao u apokrife. Bila je to verzija "A" *Djela Pilatovih* na grčkom, odakle zatim potječu svi latinski kao i svi orijentalni prijevodi. Verzija "B" sadržana je u 30 kodeksa. Najstarija od njih potječe iz 14. stoljeća. U proslavu stoji da je to djelo na hebrejskome napisao Ananija, dok ga je Nikodem preveo na grčki. Sadržaj je sličan sadržaju verzije "A", ali, doduše, s drukčijim naglaskom. Tako je, primjerice, ovdje Pilat naglašenije predstavljen kao kršćanin, a Marijinu se liku pridaje sasvim osobito značenje. Slično kao i latinska verzija "A" i ova grčka verzija sadrži i epizodu silaska u pakao. Vrlo je vjerojatno da je prvotni grčki tekst nastao nakon temeljite revizije koja je bila motivirana liturgijskim ciljevima: poglavlja 1-12,2 pojavljivala su se u čitanjima na Veliki petak, a poglavlja 12,3-17 u čitanjima vezanima za homiliju uskrsne nedjelje. Za razliku od grčke verzije "A" grčka verzija "B" nikad nije bila prevedena na neki drugi jezik (Izydorczyk-Dubois 1997:27-29; Scheidweiler 1990; Geerard 1992).

Bibliografija Gounellea i Izydorczyka daje uvid u slavensku literaturu, ali, doduše, bez nastojanja da bude potpunom (Gounelle-Izydorczyk 1997). Prema rukopisnom katalogu Santosa Otera od *Nikodemova evanđelja* su sačuvana 184 slavenska rukopisa (tu su uključeni i rumunjski rukopisi). Oni su pak – odstupajući od drugih apokrifa – najprije prevedeni s latinskoga, pa tek onda s grčkoga. Srž slavenskoga *Nikodemova evanđelja* tvore *Djela Pilatova*. Postoji dulje i kraće izdanje: prvo se može dovesti u vezu s potpunim latinskim rukopisom iz 10. stoljeća, koji sadrži i *Descensus*, a bit će da je bio preveden još u staroslavenskom razdoblju Crkve, u 10. ili 11. stoljeću, vjerojatno u Sloveniji ili Hrvatskoj. Kraće i istodobno kasnije izdanje, koje sadrži samo prvih 16 poglavlja *Nikodemova evanđelja*, po svojoj prilici prevedeno s grčkoga, a uglavnom potječe iz 13. stoljeća. Upravo od

ovog izdanja i postoji najveći broj inačica, jer su – slično grčkoj recenziji "B" – kao tekst liturgijskih čitanja dospjeli u liturgiju Velikoga tjedna. U Rusiju su pasijske pripovijesti koje su dolazile sa zapada, uglavnom preko Poljske, prodrle tek od 16. stoljeća (Santos Otero 1981:61-64).

2. Čudo s pijetlom

2.1. Priča o Judi u apokrifima: *Nikodemovo evanđelje*

Predmet naših istraživanja, čudo s pijetlom izneseno kao priča o Judi, ne spada u grčku verziju "A", koja se smatra temeljnim tekstom *Nikodemova evanđelja* te se stoga ne može naći ni u latinskim prijevodima niti pak u prijevodima na druge jezike. Iznenadujuće je da ga nalazimo upravo u grčkoj verziji "B", koja nikad nije bila prevedena ni na koji drugi jezik. Iako je sačuvano u 30 kodeksa, pojavljuje se čudo s pijetlom – prema navodima u najnovijoj stručnoj literaturi – samo u dvama kodeksima. Budući pak da stručna folkloristička literatura smatra da je čudo s pijetlom apokrifnog podrijetla, dovodeći ga u suodnos baš s *Nikodemovim evanđeljem*, neophodno je razjasniti da iza Tischendorfova izdanja ovoga teksta stoje samo dva grčka rukopisa (Tischendorf 1876).

Postoji, međutim, jedan rani folkloristički podatak među bilješkama stare i vrlo važne publikacije apokrifnih evanđelja, koji dokazuje da se čudo s pijetlom nastavlja na Judinu tradiciju. U svojoj po prvi put 1703. a drugi put 1719. godine u Hamburgu objavljenoj zbirci tekstova sakupio je Johann Albrecht Fabricius, počevši od crkvenih otaca pa sve do svojega doba, apokrifne iz Novoga zavjeta, citirajući u kronološkom redoslijedu sve izvore koji se pozivaju na djela što ih je priredio za izdanje. Tamo sam prije mnogo godina čitala arapsko evanđelje o djetinjstvu te sam među "testimonijima" koji se na to odnose pronašla i pozivanje na Melchisedecha Nicolausa Thevenota (Fabricius 1719). Francuski putnik imenom Melchisedech Thévenot (1620-1692) sastavio je izvješća o svojim putovanjima po Europi i Orijentu¹. Njegovi su podaci folklorne priče iz 17. stoljeća koje su se prenosile među Koptima. Fabricius u svojim latinskim djelima izvorno francuski tekst donosi u njemačkome prijevodu ili kao njemački izvod. U Thévenotovu *Itinerariju* – piše Fabricius – o Koptima stoji:

U njihovim je običajima još uvijek mnogo toga iz apokrifnih knjiga kojima se još uvijek služe. Nama ništa nije posviješteno o životu našega Spasitelja u njegovu djetinjstvu, a oni o tome imaju mnoge pojedinosti (...) i kažu kako je svaki dan s neba silazio anđeo i donosio mu jelo, a

¹ *Le grande encyclopédie* (31:8.). Potpuni naslov djela koje citira Fabricius: *Relation d'un voyage fait au Levant. Mémoire sur la collection des grandes et petit voyages et sur la collection des voyages de Melchisedech Thévenot...* Pariz, Baudin.

/isto tako/ kažu da je on za razbibrigu od zemlje pravio male ptice, /a onda je nekoliko puta u njih puhnuo/ u zrak ih bacio i pustio ih da odlete (parte primo Itinerarii lib. 2. capite LXXV. ubi de Coptis, str. 361. (...)) I nastavlja kako su mu na dan ustanove svete Večere Gospodnje donijeli pečenoga pijetla, a kad je Juda otišao da proda Gospoda, zapovijedi mu on da ustane i da slijedi Judu, što je pijetao i učinio, još jednom Gospodu Kristu navijestivši kako ga je Juda prodao, pa će zbog toga on s njime i u raj skupa poći (Fabricius 1719:156, 157).

U ovoj priči čitatelja zaokuplja ono čudnovato. Isusu je njegova sudbina bila poznata: Zašto je, dakle, bilo neophodno oživjeti baš toga pijetla i narediti mu da uhodi Judu? Isusov lik apokrifnih evanđelja, osobito pak u tzv. *Tomini evanđelju*, ima općenito obilježja doketske tendencije, što će reći da je Isusovo čovječstvo samo privid jer je on od rođenja bio sposoban činiti čudesa (Nagy 2001:53). Ovdje se, međutim, može vidjeti da je i njegovo djelovanje, premda raspolaže božanskim silama i može učiniti čudesa, usmjeravano ljudskom pogrešivošću. Možda se nada da će moći izmaći svojoj sudbini. On želi izvjesnost o onome što je već spoznao, čeznući za tim da to još netko potvrdi. Za tu ulogu prislušivača nije mogao pridobiti nijednog apostola niti ma kojeg drugog čovjeka, nego samo iznad svake sumnje izdignutu nerazumnu životinju čiji nestanak nitko neće uočiti. Stoga on čini čudo kojemu vjerojatno nije pribivalo nijedno ljudsko oko. On, dakle, ne priziva u pomoć nikakvo činjenje čuda zato da bi njegovo boštvo naišlo na priznanje, kao što je to, primjerice, u pričama iz djetinjstva (Nagy 2001:49-70). Kasnija preoblikovanja apokrifa htjela su upravo u suprotnosti s doketskim karakterom prvotnih tekstova posvjedočiti o Isusovu ljudskom razvitku (Cullmann 1959:292, 300). Izvor našega teksta može, dakle, biti neki kasniji, prošireni apokrif. Thévenot također piše da Kopti ova događanja iz Otkupiteljeva života poznaju iz apokrifnih knjiga koje njemu, učenom zapadnom kršćaninu, nisu poznate. Koja bi apokrifna knjiga mogla sadržavati spomenutu pripovijest? Na ovo pitanje nisu doskora mogle dati odgovor ni folkloristika niti druge znanstvene discipline. Fabricius o tome donosi podatak unutar "svjedočanstava" arapskog evanđelja djetinjstva, i to takoreći kao dodatak uz spominjanje pripovijesti tipa "Ptice maloga Isusa" (tamo oživljava beživotni materijal – tutkalo – i iz njega nastaju ptice) jer je, naime, autor u glavnome tekstu već naveo prvotni izvor. Budući da u latinskome tekstu *Nikodemova evanđelja*, što ga on baš tamo donosi, nije mogao naći adekvat, nije ništa znao ni o njegovoj pripadnosti.

Thévenotove koptske podatke u stručnoj folklorističkoj literaturi prvi put spominje R. Köhler, ali on, naravno, upozorava i na prvotni izvor te tako bitno umanjuje radost autorice ove studije glede pronalaska Fabricijeva podatka (Köhler 1900:641). Folkloristka, dakle, iz Fabricijeva djela ne poznaje Thévenotovo spominjanje čuda s pijetlom (to, naime, uopće nije poznato), već je ono od R. Köhlera, tj. iz njegova djela, dospjelo u monografiju o Judi Paula

Lehmann (Lehmann 1929:346), potom u studiju L. Kretzenbachera (Kretzenbacher 1972:435-446) te u Wimmerovu natuknicu u *Enciklopediju bajke* (= *Enzyklopädie des Märchens*) (Wimmer 1978:684-688). Köhler je kao izvor naveo dva izdanja *Nikodemova evanđelja*. Jedan je izvor Thillovo.² a drugi Tischendorfovo djelo. Tischendorf je ovu dopunu bacio u 3. podtočku 4. bilješke za 4. poglavlje grčke verzije "B" *Djela Pilatovih*, koja sadrže pariške i venecijanske rukopise iz 15. stoljeća, što ih on označava kao rukopis "B"³ i "C".⁴

Tischendorf donosi verziju "B" iz triju različitih kodeksa ("A", "B" i "C").⁵

Tako izgleda rukopis "B", ali rukopis "C", uz izbjegavanje svega onoga što smo u 4. bilješci napisali o rukopisima "A" i "B", počinje ovako:

Juda ode kući da pribavi konop za vješanje, zatekavši tamo svoju ženu zaokupljenu pečenjem pijetla na žaru. No umjesto da jede, reče joj: – Ustani, ženo, i daj mi konop jer se njime želim objesiti (što se iz "B" ne može razabrati). Reče mu njegova žena: – Zašto govoriš nešto takvo?

– Znaš li ti da sam učitelja svoga, Isusa, doista nepravično izdao zločincima da ga Pilat na smrt osudi! A on (Isus) će opet treći dan uskrsnuti, a onda jao nama!

Na to mu žena ovako odgovori: – Ne reci nešto takvo, a i ne misli nešto takvo, jer tek kad se ovaj pijetao koji se peče na žaru glasati počne, tada će Isus uskrsnuti, kako veliš.

I tek što ona to izusti, raširi tada narečeni pijetao krila i triput kuku-rijekne. Na to se Juda još većma razjadi i na konopu odmah načini čvor, objesi se i s dušom se svojom rastade (Tischendorf 1876:289, 290).

² Thillo 1823: CXXIX. Izišao je samo prvi svezak.

³ "B i. ed. Paris Reg. nunc Nat. bibl. [Bibliothèque Nationale, I. N.] 808, saeculi XV. (Thilonis B). Hunc textum ex Thilonis commentario sumsimus; diversas enim huius recensionis partes tantum non omnes ad marginem descripsit" (Tischendorf 1876: LXXIII).

⁴ "C i. ed. Ven. Marc. [Venetus Marcianus, knjižnica katedrale sv. Marka u Veneciji, danas: Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, I. N.] class. II. cid, LXXXVII. olim Nanianus CIX. saeculi XV. plura inde studio Morellii hausta (vide ante) iam Thilo composuit cumtextu codicis B. nos etiam hunc textum ex codice totum transscripsimus" (isto).

⁵ Moderna filologija promijenila je Tischendorfov način markiranja slova, no budući da se to nije dogodilo na jedinstvenoj razini, ovdje se time ne bavimo (Piovanelli 2003a; Gounelle 2003).

2.2. "Novootkriveno apokrifno evanđelje": Etiopska Knjiga o pijetlu. Koptski fragmenti

U stručnoj literaturi nisu do danas osim obaju navedenih rukopisa *Nikodemova evanđelja* poznati nikakvi drugi rani pisani izvori vezani za čudo s pijetlom. Nitko se također još nije pozabavio time jesu li se ovi na grčkome jeziku sačuvani tekstovi odrazili i na europsku usmenu tradiciju. Nije preispitana ni apokrifna knjiga koju spominje Thévenot, iako je već na početku 20. stoljeća bila izdana koptska knjiga pod naslovom *Knjiga koja izvješćuje o uskrsnuću Isusa Krista prema apostolu Bartolomeju*.⁶ Tako je i zapadnim orijentalistima već od sredine 19. stoljeća bio poznat fragment *Knjige o pijetlu (Matzahafa Dorho)*; prema najnovijim istraživanjima i taj se fragment također smatra prijevodom s koptskoga jer ta knjiga sve do danas zauzima istaknuto mjesto u liturgiji etiopske kršćanske Crkve, ali ipak još uvijek nije dospjela u očište istraživača čuda s pijetlom. Razlog tomu je jednostavno činjenica da je orijentalistika tek u najnovije doba otkrila njezinu važnost i starost u njoj sačuvane tradicije. Zbog toga ju je P. Piovanelli, koji se prihvatio prvog cjelovitog prijevoda na kojemu se još radi, uzmogao nazvati "novootkrivenim apokrifnim evanđeljem", čije bi nastajanje u skladu s njime bilo moguće smjestiti u 5. stoljeće (Piovanelli 2003a:428).

Sažeto rečeno, epizoda koja nas ovdje zanima glasi ovako:

Na Veliku srijedu zaputili su se Isus i njegovi učenici na Maslinsku goru, na kojoj jedna stijena na čudesan način prorokuje kako će Juda izdati Isusa (1:3-20). Ujutro sljedećega dana krene Isus u Jeruzalem kako bi se prvi put susreo sa židovskim velikim svećenicima, pa se zatim sa slugama jednoga od njih vraća natrag na Maslinsku goru (1:21-31). Tu Isus odluči poći u Betaniju, želeći proslaviti židovski blagdan Pashe u kući farizeja Šimuna i njegove žene Akrosene. On pred sobom pošalje Petra, Jakova i Ivana da obavijeste bračni par o njegovu dolasku (2:1-9). Popodne se Isus sa svojim učenicima nalazi u Šimunovoj i Akroseninoj kući, ali vratar Aleksandar, koga uznemiravaju zle slutnje o nevjernom učeniku, ne želi pustiti Judu unutra (2:10-22). Za objeda u Šimunovoj kući Isus je pomazao neku grešnicu. Ona njegovim učenicima pere noge i prorokuje da će Petar zaniijekati Isusa. Jednako kao i stijena na Maslinskoj gori i ona kaže da će Juda izdati Isusa. Na koncu Isus blagoslovi kruh i vino (3:1-24). Kad je Isus izrazio želju da se vrati natrag na Maslinsku goru, Juda je žurno napustio kuću, pohrlivši odande, kako bi svoga učitelja izdao vjerskim vlastima u Jeruzalemu. Isus oživi pijetla kojega je Akrosena bila skuhala; on mu zapovjedi da slijedi Judu (4:1-8). Pijetao, koji se dobro prikrio, uhodi Judu u Jeruzalemu. Najprije izdajica legne sa svojom

⁶ Lacau P. *Fragments d'apocryphes coptes*. Le Caire [Mémoires publiés par les membres d'Institute française d'archéologie orientale du Caire IX] 1904:25-26, 33-34. Usp. Piovanelli 2003a:437; Gounelle 2003:21; podaci o najnovijim izdanjima isto.

ženom spavati, a ona mu lukavo savjetuje da Isusa što prije izruči njegovim neprijateljima. Na to Juda za svoju izdaju dobije plaću i dogovara sa Saulom Taržaninom znak po kojemu će moći prepoznati Isusa i uhititi ga (4:9-16). Kad je to pijetao čuo, žurno je doletio natrag u Betaniju, izvijestivši Isusa i njegove učenike o svemu što se zbilo. Kao nagradu za njegove usluge Isus je pijetla poslao u nebo na tisuću godina (4:17-32) (Piovanelli 2003a:429).

Knjiga o pijetlu je homiliarij sastavljen od devet propovijedi za Veliki tjedan. Ona je sve do danas veoma omiljena u krugu etiopskog kršćanstva i uživa svojevrsan naoko kanonski status. Kao samostojno djelo obuhvaća šest rukopisa, pojedinačnih ili zajedno s drugim apokrifnim tekstovima. Budući da se nalazi i u 1950./51. godine izdanoj službenoj liturgijskoj knjizi za Veliki tjedan, *Povijest muke (Gebra hemāmāt)*, od čega je sačuvano 24 rukopisa, pojavljuje se čudo s pijetlom u sveukupno 30 etiopskih rukopisa. Pritom je najstariji među njima nastao na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće. Ta je etiopska priča istovjetna onoj koja je raširena i u Egiptu i koju je Thévenot čuo u koptskim crkvama (Piovanelli 2003a:433-437).

Knjiga o pijetlu vjerojatno je u 15. stoljeću prevedena s arapskoga; arapska verzija, međutim, do sada još nigdje nije pronađena. Za intenzitet istraživanja ove teme karakteristično je da je Piovanelli u jednom razgovoru navodno čuo za jedan identificirani arapski rukopis koji bi trebao biti objavljen (isto:437).

Koptski apokrifni fragment,⁷ koji je bio spomenut (*Knjiga koja izvješćuje o uskrsnuću Isusa Krista prema apostolu Bartolomeju*), stavlja ju Piovanelli i Gounelle uz bok s netom obrađivanom etiopskom pričom koja je u Kopta bila poznata potkraj 17. i na početku 18. stoljeća. Tamo je Posljednja večera mjesto gdje apostoli skupa s Isusom žele pojesti pečenoga pijetla. Matija soli pijetla, ostali čine isto. Matija izvješćuje da su, dok je klat pijetla, bili nazočni i Židovi, koji su rekli: "Krv vašeg učitelja poteći će jednako kao i krv ovoga pijetla!" Na to je Isus odgovorio sljedeće:

O, Matija, to što ovi govore, bit će zbilja. Budući da pijetao najavljuje svjetlo, prije nego što sunce izađe, neka bude simbolom Ivana Krstitelja koji propovijedaše prije mene (usp. Iv 1, 6-8). Ja sam svjetlo istinsko u kojemu nema tame (usp. Iv 1,9; Iv 1,5). Kao što umrije pijetao, tako ću i ja umrijeti. Ja kojega Marija kao djevica na svijet donese, bijah u njenoj utrobi zajedno s Kerubinima i Serafinima. No ja siđoh ovamo na zemlju, ali zemlja ne mogaše podnijeti moju slavu. Sada će, dakle, pijetao iznova uskrsnuti. Tada Isus dodirnu pijetla i reče: "Kažem ti, pijevče, sada ćeš živjeti kao što si i živio, krila će ti opet narasti i poletjet ćeš zrakom da najaviš dan kada će me izdati." Pijetao tada

⁷ I poraba plurala bi mogla biti utemeljena jer je tu riječ o više fragmentarnih rukopisa jednog te istog teksta (Piovanelli 2003a:21).

skoči s pladnja i pobježe. Isus reče Matiji: "Tu je, dakle, pernata živina kojoj si prije tri ure zavrnuo vratom: probudila se u život, ponovno uskrsla. Mene će doista pribiti na križ, a moja će krv biti na spas narodima." (Gounelle 2003:22).⁸

Oba narativa, etiopski i koptski, ipak se, unatoč zajedničkom im čudu s pijetlom, podosta međusobno razlikuju. U koptskoj se pripovijesti priča odvija prije raspeća, za vrijeme zadnje večere s apostolima. U etiopskom se pak tekstu priča zbiva u Betaniji, vjerojatno uz oslanjanje na Mateja i Marka (Mk 14,3; Mt 26,6). Isus i apostoli su ravnopravni protagonisti. U koptskoj pripovijesti se u središtu pozornosti nalazi Matijin lik, dok je u etiopskoj knjizi homilija u središtu zbivanja Juda, s kojim je tijesno povezan pijetao. S druge strane tu važna uloga pripada ženama. Žena farizeja Šimuna zgotovila je pijetla, a Judina je žena svoga muža nagovorila na izdaju. Judina izdaja Isusa takoreći služi kao povod za priču bogatu mnogim obratima u kojoj pijetao nije samo uskrsnuo nego se i kreće, leti, plače i govori. Isus je onaj koji omogućuje pijetlovo djelovanje. On ga dodiruje prstom kako bi ga oživio, kako stoji u koptskom fragmentu; on mu daje razne napatke. Ova se sličnost kasnije u drugim pričama više ne pojavljuje. Iza pijetlovih postupaka stoji njegov navješćujući lik, kao što je to i u koptskoj pripovijesti. Uloga pijetla podsjeća na to što je njegova zadaća prema kanonskim evanđeljima, pa je tako u Petrovu nijekanju pijetao onaj koji otkriva tu izdaju. Osim toga, pijetlove suze pred Kristom svjedoče čitatelju kako je na njega morala djelovati ova perikopa u Lukinoj verziji.

Činjenica da se večera odvija o devetoj uri vjerojatno upućuje na Matejevo evanđelje (Mt 27, 45-46). Motiv pijetla koji se tisuću godina zadržava u raju Piovanelli stavlja u židovski mesijanski koncept. On podsjeća na *Knjigu Baruhovu* 6,7, koja izlazak sunca povezuje sa čuvarem zemlje (Piovanelli 2003a:443). Pijetao je u univerzumu odgovoran za svjetlo. U kristološkom načinu čitanja to znači da njegova smrt i uskrsnuće predstavljaju smrt i uskrsnuće dana istinitosti. Da pijetao na tisuću godina dospijeva u raj simbolizira Kristovo mjesto kraj njegova Oca i njegov povratak. To je najvažnija eshatološka misao ovog apokrifa: tisućljetni interval između Isusova "prvog uskrsnuća" i njegova pobjedničkog povratka koji će uslijediti

⁸ Gounelle citira ovaj tekst iz najnovijeg prijevoda, koji se pojavio nakon već citiranog Lacauova izdanja: Kaestli J. D. – Cherix, P. 1993. *L'évangile de Barthélemy d'après deux écrits apocryphes*, Turnhout (Apocryphes), 176-177. Ovo izdanje također sadrži sve sačuvane fragmente. Njemačko izdanje s prijevodom pojavilo se šest godina poslije (Westerhoff, M. 1999. *Auferstehung und Jenseits im koptischen "Buch der Auferstehung Christi, unseres Herrn"*, Wiesbaden, *Orientalia Biblica et Christiana*, 11). Lacau je, uostalom, tri fragmenta spojio u jedan, a u drugom od njih, koji se čuva u Bibliothèque Nationale u Parizu nalazimo i to da je Judina žena po svojoj prilici bila dadilja sinu Josipa iz Arimateje kao i detalj teksta u kojemu se govori o Judinoj opsjednutosti Sotonom (Gounelle 2003:22-23).

prigodom Posljednjeg suda.⁹ Da se pijetao ponovno vraća u svoje prvotno stanje može se isto tako analizirati kao i u koptskom fragmentu. Simbolične se referencije u etiopskoj pripovijesti, doduše, manje uočavaju. Homilija prikazuje uskrsnuće pijetla više kao magičnu radnju kakvih u toj homiliji ionako ima još nekoliko. Isusovo je čudo ovdje daleko očiglednije nakon što je pijetao već bio razrezan na komade. Koptska je pripovijest bogata simbolima, dok je etiopska manje metaforična (što se tiče pijetlove uloge), iako je prikazivanje Jude i njegove žene tamo raznolikije (a možemo još i dodati da je spram ženâ poprilično neprijateljsko.¹⁰ Piovanelli spominje da se i u jednom od koptskih fragmenata Judina žena smatra odgovornom za izdaju, jednako kao što je i u etiopskoj *Knjizi o pijetlu* ona huškačica, ili barem ona koja je izvukla korist kad je Juda ukrao posudu u koju se skupljala milostinja za siromahe. I njezino je bračno stanje prema *Knjizi o pijetlu* zabranjeno stanje jer kad netko slijedi Isusa, mora se odreći braka.

Stigavši u Jeruzalem, Juda je otišao kući i spavao sa svojom ženom. –
– On je bio jedini među učenicima koji je taj grijeh uzeo na sebe;
nijedan od onih koji su se pridružili Isusu nije posezao za tim grijehom,
jedino Juda (Piovanelli 2003a:439).¹¹

O autoru *Knjige o pijetlu* – ovdje se ne misli na sažetak navedenih analiza –
– Piovanelli tvrdi da je to morao biti netko tko je i sam boravio u Jeruzalemu. Njegovo je djelo "itinerarij osjećaja" iz kojega je razvidna karta Jeruzalema iz 5. stoljeća. To djelo slijedi scenarij liturgije Velikoga tjedna koji je bio uvriježen u bizantskom Jeruzalemu nakon koncila u Kalcedonu (451. godine). Prvotni je tekst po svoj prilici bio napisan na grčkom, otprilike na prijelazu iz 5. u 6. stoljeće. Poslije je preveden na koptski, s koptskoga na arapski, a onda je uz pomoć arapskoga bila zgotovljena etiopska inačica (isto:449).

Ovaj predmnijevani, danas međutim još uvijek nepoznati grčki tekst, može biti objašnjenjem za sličnosti između triju različitih apokrifnih djela (etiopskog, koptskog i "B"-verzije ove epizode u *Nikodemovu evanđelju*). U zadnjoj spomenutoj inačici, odstupajući od orijentalnih tradicija, motiv pijetla koji govori nije vezan uz Posljednju večeru. On se skladno uklapa u *Nikodemovo evanđelje* i u liturgiju Velikoga petka, gdje spada u liturgiju

⁹ To je ujedno i Piovanellijeva misao (2003a:444).

¹⁰ U tekstu spomenuta teološka objašnjenja su Gounelleova (2003:31-33). Premda i on, jednako kao i Piovanelli, smatra Thévenotov navod vrlo važnim, pa tako donosi i sam taj tekst, obojica ispuštaju teološko tumačenje. Spominjanje doketskih misli naša je, dakle, vlastita predodžba, pa tomu samorazumljivo valja još dodati i to da je Thévenot ovu priču čuo u usmenoj predaji, zapisavši je prema vlastitu shvaćanju, pa je stoga moguće da su zbog toga bili ispušteni neki dijelovi koji su se u to doba još mogli čuti.

¹¹ Piovanelli je smatrao prizor u kojemu je Judina žena nagovorila svoga muža na izdaju vrijednim da ga doslovce citira. O ženinoj pohlepi izvješćuje verzija "B" *Nikodemova evanđelja*, ali o tome pišu i drugi apokrifi.

devetoga sata. Gounelle ga označava kao "inačicu s konopom". Prema njegovu mišljenju ona je bliža koptskoj negoli egipatskoj inačici. I ovdje pijetao još nije razrezan na komade, a nije ni počeo objed. To je intiman prizor u kojemu sudjeluju samo Juda i njegova žena. U koptskom fragmentu Matija citira Židove; u *Nikodemovu evanđelju* Juda priznaje svoju izdaju. U etiopskoj priči na izdaju ga potiče njegova žena, ali u *Nikodemovu evanđelju* ona ne igra takvu ulogu. Ovdje do izražaja ne dolazi nikakva vanjska sila, nitko ne dodiruje pijetla, nitko mu ništa ne zapovijeda, on se sam od sebe digne u zrak na nadnaravan način. Čudo se zbiva zagonetno. Pijetao lepeće krilima, zatim progovori, ali ostaje na vatri. Njegova sudbina pripovjedača apsolutno ne zanima, dok ga je u ranijoj priči Krist poslao na nebo. Tako je pijetao opredmećenje Kristove priče, njegova smrt jest Kristova smrt, njegovo uskrsnuće znači buduće Kristovo uskrsnuće. Njegovim se pokretima, dok se još nalazio na vatri, pokazuje da Isus nije konačno mrtav (Gounelle 2003:36). *Nikodemovo evanđelje* sadrži samo ovu formulu nemogućega, motiv koji je stalni element u europskim legendama i folklornim tekstovima. Želimo li pratiti nastanak toga sižea, trebalo bi posvetiti pozornost i prisutnosti toga važnog elementa.

2.3. Čudo s pijetlom u apokrifnom djelu *Acta Petri*

Upravo time što je stavljena u središte priče o Judi priča je dospjela u stručnu folklorističku literaturu u širem smislu poznata kao epizoda o čudu s pijetlom, a kao odrednica "Čudo s pečenjem" u *Enciklopediju bajki* (Wimmer 1978:684-688). U legendarnim se pričama uobičajeno pojavljuju ponovno oživljene pečene ili kuhane životinje (riba, krava, tele itd.), ali su to većinom vrlo različite vrste ptica (pijetao, kokoš, golub, noj, jarebica itd.) kako bi dokazale istinitost neke tvrdnje, ili pak da bi je opovrgnule. L. Kretzenbacher je ovo narativno jedinstvo prikazao pod motom *Svjedočanstvo nijemog stvorenja* (Kretzenbacher 1972). Čudo uglavnom slijedi nakon provokativne tvrdnje ili pak, kako je pokazano, prema formuli nemogućega – Kao što ovaj pečeni pijetao, kokoš, golub itd. neće opet oživjeti, neće se ovo ili ono dogoditi – odnosno prema pozitivnom obrascu koji izražava negativno. Zajedničko je tim inačicama da je u svima riječ o životinji koju su ljudi zaklali i pripremili za jelo. U katalozima usmenih priča je motiv O kukurijekanju pečenog pijetla registriran i numeriran [Mot. E524. 2. 1. Cooched cock crows (Thompson 1966:474); Tubach 1130, Cock rises at dinner]. U svojem novom katalogu bajki Uther je Thompsonov motiv označio brojem ATU 630C, ali ga nije obradio (Uther 2004). U svojoj natuknici (Wimmer 1978:686) E. Wimmer se također poziva na priču iz *Djela Petrovih (Acta Petri)*. Ovoj je izvrsnoj ideji pridonijela činjenica da je za pisanja njegova rada već bio objavljen prvi svezak *Enciklopedije bajke*, za koji je istaknuti teolog Hans Conzelmann napisao natuknicu o apokrifima. On

datira nastajanje spomenutih apokrifnih djela potkraj 2. stoljeća, navodeći u nabranju epizoda sljedeće: "Sušena riba opet oživljava" (Conzelmann 1976:656). Najstariji rukopis *Djela Petrovih* latinski je *Acutus Vercellensis* 158, koji potječe s kraja 6. i početka 7. stoljeća, od čijeg je grčkog izvornika ostao sačuvan samo jedan fragment, a postoji i koptski prijevod (Geerard 1992:101 = CANT 190).

Apostol Petar "se bori" u Rimu sa čarobnjakom Šimunom; on je svojim čudima obratio mnoge, ali neki od njega očekuju nova čuda e da bi mogli povjerovati u to da je on zbilja sluga Božji (Hennecke-Schneemelcher 1964:269-270).

U *Djelima Petrovim* brojne priče izvješćuju o uskrslim životinjama ili o čudima koja sadrže druge nemogućnosti. Petar zapovijedi psu da zove Šimuna, a pas odgovara ljudskim glasom (Cap. 9, 12), djetešce od sedam mjeseci postaje prenositeljem poruka između Petra i Šimuna (Cap. 15). "Ovakve adinate (nemogućnosti) su bile raširene ne samo u Egiptu nego po cijelom kršćanskom Orijentu, počam od antike sve do zauzimanja Carigrada godine 1453. pa i poslije" (Gounelle 2003:60-61).

Temeljna ideja čuda s pijetlom, motiv *Svjedočanstvo nijemog stvorenja*, po svoj je prilici neka vrsta biografije iz kasne antike koja je najprije nastala u okviru apokrifnih *Djela apostolskih*, a bila je nerazdruživo povezana s pripovijestima o svecima. Fundamentalna točka kasnijih legendi i folklornih priča, paradoksalna tvrdnja (kao što nije bilo ovo, neće se dogoditi ni ono) zdvojne osobe ovdje još, doduše, nedostaje, ali čudesno oživljavanje za objed spravljenog pijetla i ovdje služi jačanju vjere.

2.4. Čudo s pijetlom u usmenoj tradiciji

Apokrifni Judin životopis ne sadrži epizodu o čudu s pijetlom.¹² *Standard Dictionary of Folklore* kaže da se s Judinom ženom dogodilo isto što piše u rukopisima *Nikodemova evanđelja*; to je također čest motiv u europskom – poglavito u engleskom i škotskom – baladnom pjesništvu te u božićnim pjesmama (Leach 1949:250).

Od baladnog pjesništva, koje ovdje dalje ne obrađujemo, spomenimo ovaj motiv u modernom folkloru – prema Kretzenbacheru – samo u Hurtovim estonskim pjesmama iz 19. stoljeća te u ingermanlandskim pjesmama u Krohnovu izdanju (Kretzenbacher 1972:445). U obama primjerima Marija je

¹² Opširnije o tome vidi Worstbrock 1983:882-887 i Brednich 1993:672-676. Ni literatura o Judi (s iznimkom Lehmannova rada) se ne bavi pričom o "čudu s pijetlom" (npr. Dinzelbacher 1977). Legenda o Judi kao kristijanizirana inačica predaje o Edipu predmet je novih studija (Puchner 1994), jednako kao i legenda o Judinoj plaći (Kretzenbacher 1961). Kretzenbacher se u svojem djelu (1972), koje se u ovoj studiji često citira, tek usput dotiče ove priče, ali ipak slovi kao onaj koji se ovom temom najtemeljitiije bavio.

osoba koja sumnja, koja ne vjeruje u mučeničku smrt svoga sina sve dotle dok je na to ne prisili čudo s pijetlom. Folklorističke studije nisu u vezi s time došle do daljnjih podataka, prozni tekstovi iz europskog folkloru još nisu dospjeli u vidokrug istraživača. Švicarski teolog Rémi Gounelle prvi je nestručnjak na području folkloristike koji je, došavši do spoznaje da tema "novootkriveni apokrifi" ni u jednoj znanosti nije obrađivana na odgovarajući način, svoje zanimanje proširio i na folkloristiku. On spominje jedan poljski podatak (Zowczak 2000:348), upozorava i na irske paralele te navodi redom tekstove S. F. Mariana (Marian 1904). Čini se – kaže on – da i u rumunjskom folkloru, barem na temelju tekstova što ih je skupio Marian (citirano djelo sadrži pretežno legende o Mariji), čudo s pijetlom dokazuje da je Marija Bogomajka, ili su – što je češće – u ciklus legendi o Isusovu životu uključene *kolinde*. *Kolinde* se nalaze se pod naslovom *Marija traži svoga sina*, iako Marija u tim prizorima nije uvijek nazočna. Taj se događaj zbiva bilo na početku muke, u epizodi pred Pilatom, ili pak na kraju, nakon raspeća (Gounelle 2003:37-42).

U stručnoj su literaturi još uvijek potpuno nepoznati istočnoslavenski tekstovi koje su suradnici Instituta za slavistiku u Moskvi, počam od 1981. godine, otkrili u raznim područjima nekadašnjeg Sovjetskoga Saveza u okviru terenskih istraživanja biblijskih tekstova. Jedan je drugi program započeo pod naslovima *Narodno pravoslavlje i Narodna Biblija*, a upitnike obiju zbirki objavili su 2002. godine M. M. Kaspina i A. B. Moroz. U njima se pod br. 18 postavljaju pitanja o Judi, primjerice, tko je bio Juda, koje priče znate o tome da je na dan posta, primjerice u petak, ugostio svoga oca i ubio ga, oženio se svojom majkom itd. Poznajete li priče o tome kako je za Judinim stolom pečeni pijetao opet oživio (Kaspina-Moroz 2002:120). Kaspina na istome mjestu donosi i neke ogledne primjere tekstova (Kaspina 2002). Prikupljeni korpus tekstova netom spomenute akcije objelodanjen je godine 2004. Olga Belova, koja je priredila tekstove, upućuje u svojim komentarima i na prethodno publicirane istočnoslavenske paralele. Iz tih su zbirki zadnjih godina objavljene i neke druge publikacije. Time je slika dosad poznatih folklornih inačica nakon prijelaza iz 20. u 21. stoljeće postala znatno šarolikijom.

U srednjo- i istočnoeuropskim folklornim tekstovima je – poput neprijateljstva prema ženama u etiopskim tekstovima – pojačano ugrađeno neprijateljstvo prema Židovima. Nemoguće ga je ne primijetiti. Najčešći je prizor, kao što je to i u rumunjskim *kolindama*, da se čudo zbiva dok Židovi sjede za stolom i jedu, s redovito dodavanom razjašnjujućom klauzulom oko podrijetla pjegave kože, koja se smatrala karakterističnim vanjskim obilježjem Židova.¹³ Belova upozorava i na bugarske legende u kojima je tako u Židova nastajao svrab. U legendi o Huculu su bili nemilosrdno kažnjeni oni

¹³ Židovima su pjege na koži nastale od vode koja je prsnula kad je kuhana riba na stolu oživjela ili od masti koja je prsnula kad je pečeni pijetao zalepetao krilima i zakukurijekao.

Židovi koji nisu vjerovali u Isusovo uskrsnuće; oslijepili su, oči su im izgorjele kada su u njih upale vruće kapi, jednako kao i u rumunjskim *kolindama*, ili su se pak okamenili (Belova 2004:368). U najnovijim istraživanjima priča iz pasijskog narativa istražuje se i ovaj aspekt.¹⁴ S toga je aspekta vrijedan je pozornosti galicijsko-ukrajinski tekst što ga citira Belova, u kojemu je glavni lik židovska proročica koja je zapravo postala kršćanskom mučenicom. Njeno pozitivno proroštvo potvrdio je jedan njezin "kolega", stari židovski prorok. Njihova uloga je naglašeno pozitivna.

Relativno bogata građa rumunjskog folkloru bila je fiksirana na početku 20. stoljeća; ona je – sasvim sigurno zbog jezičnih zapreka – ispala iz povijesti istraživanja ove teme. Ista se situacija može javiti i s obzirom na istočno-slavenske publikacije; istraživanja tamo katkad čak nisu ni pokrenuta, a i ona ostvarena, na Zapadu nisu bila dovoljno poznata. Najnoviji radovi Belove i drugih bazu tekstova obogaćuju novim rezultatima svoje skupljačke djelatnosti tijekom punih dvadeset godina, a istodobno pokazuju skretanje pozornosti prema tim temama. Iz ovoga očičta još samo nedostaju mađarski tekstovi. Na temelju poznavanja bogatih prijašnjih sedmogradske-, moldavske- i bukovinske-rumunjskih zbirki (o novijima ništa nije poznato) moramo biti sigurni da je mađarska građa tako malena samo zbog nedostatne zainteresiranosti mađarskih skupljača. Poznata su samo dva teksta; jedan potječe iz zbirke A. Salamona, a zabilježen je 1971. godine u Gyimesközéploku, Hidegségpataka (Lunca de Jos, Valea Rece, Jud. Harghita, Rumunjska):

A onda Isusa potjeraše na Golgotu i tamo ga razapeše. Tri je dana tamo visio, a onda je umro. A zatim ga skinuše i pokopaše te s bivolima navezoše golemo kamenje na njegov grob. Tri dana poslije pođoše tamo sveti anđeli, smaknuše [kamenje] i oslobodiše Isusa. A onda je Isus uskrsnuo i uzašao na nebo i zemlju napustio. Ali kad je Krist uskrsnuo i iz zemlje izišao, svi [čuvari] ostadoše preneraženi: jer oni ga pokopaše, a on iz zemlje iziđe. Jer oni rekoše kad su Isusa pokopali da će on iz groba izaći kad pečena riba vodu s pladnja prskati počne, a kuhan pijetao krilima zamahne i na stolu kukurijekne. A onda riba s pladnja vodu rasprši i kuhani pijetao kukurijeknu, jeste li razumjeli?

A onda se i Židovi prestrašise. A onda je sveti čovjek iz groba izišao. Odu oni tamo, a njega nema u grobu: otišao je, uskrsnuo i na nebo uzašao. A Židovi dobiše svoje pjege kad je riba vodu škropila, a pijetao krilima masnoću s pladnja raznio i na stolu kukurijekao. I od tada Židovi pjege imaju (Salamon 1987:172, br. 156).¹⁵

¹⁴ Piovaneli (2003b:103) navodi u bilješci 11 s time povezane radove Johna Dominica Crossana kao primjerice: *Who killed Jesus? Exposing the Roots of Anti-Semitism in the Gospel Story of the Death of Jesus*. San Francisco: Harper San Francisco 1995.

¹⁵ Pripovjedačica: Ilona Daradics, stara 69 godina.

Drugi tekst što ga je ispričao dvadesetogodišnji mladić pribavio je S. Bosnyák dvadeset godina poslije:

Isus bijaše pokopan, a onda su Židovi za uskrsnu svetkovinu ispekli pijetla; Židovi rekoše: Isus će uskrsnuti kad pijetao kukurijekne i triput krilima mahne. I postaviše jednog Židova na grob da čuva Isusa i zaustavi ga kad bude trebao uskrsnuti. A onda kukurijeknu pijetao i mahnu krilima, a Isus se uzdignu u nebo. A oni posegnuše za njim da ga za noge uhvate, ali im nije uspelo. A onda ima ljudi, znate li, koji po licu imaju žute pjege, a o tim se ljudima kaže da žute pjege na licu imaju zato što ih je pijetao, mašući krilima, poprskao masnoćom (Bosnyák 2001:91).¹⁶

Mađarske legende spadaju u najčešće redakcije rumunjskih i istočno-slavenskih pripovijesti. Nakon Kristove smrti čudo se zbiva kao dokaz njegova uskrsnuća, kako bi se zapanjili oni koji sumnjaju. U drugom je tekstu vrijedna pozornosti činjenica da Židovi istodobno imaju ulogu čuvara i sumnjala, ali kažnjavanje trajnim pjegama na koži ne biva kolektivnom kaznom. Općenito se ovaj događaj označava kao "stvaranje čovjeka s pjegama". Priča iz Moldavije slijedi kao folklorna pripovijest tendenciju po kojoj na kraj priče dolazi razjašnjujuća klauzula kao objašnjenje za to kako je neka pojava nastala u svijetu. Pisani izvor nema nikad nešto slično, pa tako ni u primjeru čuda s pijetlom. Mogućnost za to nose one već u sebi. Rumunjski i istočno-slavenski tekstovi u većini su slučajeva postali etiološkim predajama. Srednjovjekovni tekst Etiennea Besançona izvješćuje još i o tome da su oni koje je pijetao poprskao krilima bili napadnuti gubom. Motiv koji nalazimo i u književnim legendama i u kozmogonijskim folklornim predajama jest "objašnjenje svijeta": "Postoje tamo ljudi koji imaju takve žute pjege na svojem licu" – prije ih, naime, nije bilo. Podrijetlo ljudi s pjegama, njihov postanak, također je dio priče o otkupljenju. U legendi o Nikoli Tolentinskom čini on da jarebice lete u nebo i za to dobiva zvijezde koje postaju njegovim atributom. Etiopska pripovijest o čudu s pijetlom i njezina koptska folkloristička verzija izvješćuju, primjerice, čak i o tome da se pijetao penje u nebo. Ne bi nas iznenadilo da se u usmenoj predaji pojave nove pripovijesti koje čudo s pijetlom povezuju s nastajanjem neke zvijezde. Vrlo je bliska predodžba da se sve do danas na nebu mogu vidjeti ptice, baš kao što se u crkvi u Mühlhausenu vide njihovi okamenjeni primjerci koji navješćuju čuda.

Sažimajući do sada rečeno, možemo ustvrditi: 1. Kao prvotni izvor čuda s pijetlom smatramo *Djela Petrova, Acta Petri*, iz kojih je dospjelo u *Knjigu o pijetlu* (u njezin predmnijevani grčki izvornik), a onda u tradicije i orijentalnog i zapadnog kršćanstva. U srednjem je vijeku ušlo u svetačke

¹⁶ Pripovjedač: Péter Legedi, rođen 1971. u Klézseu (Cleja, Jud. Bacău, Rumunjska). S. Bosnyák mi je poslao citirani tekst još prije objavljivanja svoje knjige, pa mu na tome i na ovome mjestu srdačno zahvaljujem.

životopise (*vitae*), u priče o čudesima te u priče o spasenju. 2. Kasniji rukopisi *Nikodemova evanđelja* nisu izvori nego zapisi onodobnih, pismeno te po svojoj prilici i usmeno prenošenih i u cijeloj Europi popularnih predaja. U doba njihova nastanka ono je, naime, u literaturi zapadnih legendi već bilo poznato. Prema najnovijim filološkim istraživanjima grčka verzija "B" *Nikodemova evanđelja*, u koju spadaju dva do sada poznata rukopisa, nije nikad prevedena. Za tumačenje folklornih podataka, osobito pak onih koji su ovdje izneseni, bila bi važna potpuna rekonstrukcija pod imenom *Evangeliium Nicodemi* poznate lokalne, u ovom slučaju mađarske recepcije, ali i povijesna obrada slavenske i još više rumunjske apokrifne predaje, pučke liturgije (pasije), ali isto tako i zapisivanje posredovanih popularnih literarnih produkata. Čini se pak da je u usporedbi s time bogata folklorna tradicija svojim inačicama cjelovita i da bi se mogao pretpostaviti zajednički izvor. I na koncu valja primijetiti da se s obzirom na podrijetlo motiva, upravo zbog novovrsnosti njegova pojavljivanja, ne može dati nikakav konačan odgovor; ne imajući u vidu stvarne činjenice, može se samo govoriti o hipotezama. To pokazuju i dva različita zaključka stručnjaka o ovome području: s izlaganjem što ga je Piovanelli razradio 2003. godine ne podudara se, međutim, mišljenje što ga je Gounelle koncipirao iste godine, samo nešto ranije.

NAVEDENA LITERATURA

- ASS: *Acta Sanctorum*. 1643-1940. Antwerpen - Bruxelles: Bollandistes, sv. s 68.
- Belova, O. V. 2004. (sost. i komm.) Narodna Biblija: Vostočnoslavjanske etimologičke legendy. Otv. red. V. Ja. Petruhin. Moskva: Indrik. (Tradicionna duhovna kultura Slavjan. Publikacija tekstov)
- Bibliotheca Hagiographica Latina Antiquae et Mediae Aetatis* (BHL). 1898-1901. Bruxellis: Socii Bollandiani.
- Bosnyák, Sándor. 2001. *Magyar Biblia*. Budapest: L'Harmattan.
- Brednich, Rolf Wilhelm. 1993. "Judas Ischarioth". U *Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*. Sv. 7. Rolf Wilhelm Brednich, ur. Berlin - New York: Walter de Gruyter, 672-676.
- Conzelmann, Hans. 1976. "Apokryphen". U *Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*. Sv. 2, Lief. 3/4. Kurt Ranke, ur. Berlin - New York: Walter de Gruyter, 628-662.
- Cullmann, Oskar. 1959. "Kindheitsevangelien". U: Hennecke - Schneemelcher, ur., 272-305.
- Dinzelbacher, Peter. 1977. *Judastraditionen* [Raabser Märchen - Niz 2] Leopold Schmidt, ur. Beč: Selbstverlag des Österreichischen Museums für Volkskunde.

- Fabricius, Johannes Albertus. 1719. *Codex Apocryphus Novi Testamenti*. Collectus, castigatus, Testimoniisque censuris et Animadversionibus illustratus a J. Fabricio S. S. Theol. D. Professore Publ. et h. t. Gymnasii Rectore. Hamburgi, Sumptib. Benjam. Schiller, Anno 1703. Editio secunda, Vol. I–II. emendatior et tertio tomo, separatim venali, aucta. Hamburgi, Sumptu Viduae Benjam. Schilleri et Joh. Kisneri.
- Geerard, Mavritii. 1992. *Clavis Apocryphorum Novi Testamenti (CANT)*. Corpus Christianorum, Series Apocryphorum. Turnhout: Brepols. 43-48.
- Gounelle, Rémi. 2003a. "À propos des volailles cuites qui ont chanté lors de la passion du Christ". *Recherches Augustiennes* 33:19-63.
- Gounelle, Rémi. 2003b. "Ungewöhnliche Grabgeschichten. Die Auferstehung Christi in den Apokryphen". *Welt und Umwelt der Bibel* 8:48-51.
- Gounelle, Rémi i Zbiniew Izydorzcyk. 1997. "Thematic Bibliography of the Acts of Pilat". U *Le grande encyclopédie. Inventaire raisonné des sciences, des lettres et des artes*. Sv. 2. Izydorzcyk, izd. Pariz (Sine anno), 419-532.
- Günter, Heinrich. 1949. *Psychologie der Legende. Studien zu einer wissenschaftlichen Heiligengeschichte*. Freiburg/Br.: Herder.
- Hennecke, Edgar i Wilhelm Schneemelcher, ur. 1959. *Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung*. 1. sv. *Evangelien*. 3. völlig Neubearb. Aufl. Wilhelm Schneemelcher, ur. Tübingen: Verlag v. J. C. Mohr.
- Hennecke, Edgar i Wilhelm Schneemelcher, ur. 1964. *Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung*. 2. sv. *Apostolisches Apokalypsen und Verwandtes* 3. potpuno prerađeno izd. Wilhelm Schneemelcher, ur. Tübingen: Verlag v. J. C. Mohr.
- Hennecke, Edgar i Wilhelm Schneemelcher, ur. 1990. *Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung*. 1. sv. *Evangelien*. Wilhelm Schneemelcher, ur. 6. izdanje zbirke E. Hennecke. Tübingen: J. C. Mohr (Paul Siebeck).
- Ivanova, A. A. 2002. (otv. red.) i dr. Aktual'nye problemy polevoj fol'kloristiki. Sbornik MGU im. M. V. Lomonosova. Fil. fak. Kaf. rus. ustnogo nar. tvorčestva. Moskva: Izd-vo Mosk. un-ta.
- Izydorzcyk, Zbigniew, ur. 1997. *The Medieval Gospel of Nicodemus. Texts, Intertexts, and Contents*. [Medieval & Renaissance Texts and Studies, sv. 158] Tempe, Arizona: Arizona Board of Regents for Arizona State University.
- Izydorzcyk, Zbigniew, ur. 1997. "The *Evangelium Nicodemi* in the Latin Middle Ages". U *The Medieval Gospel of Nicodemus. Texts, Intertexts, and Contents*. [Medieval & Renaissance Texts and Studies, sv. 158] Tempe, Arizona: Arizona Board of Regents for Arizona State University, 43-101.
- Izydorzcyk, Zbigniew i Jean-Daniel Dubois. 1997. "Nicodemus's Gospel before and beyond the Medieval West". U *The Medieval Gospel of Nicodemus. Texts, Intertexts, and Contents*. [Medieval & Renaissance Texts and Studies, sv. 158] Zbigniew Izydorzcyk, ur. Tempe, Arizona: Arizona Board of Regents for Arizona State University, 20-41.

- Kaspina, M. M. 2002. Narodna Biblija // Ivanova 2002:117-120.
- Kaspina, M. M. i A. B. Moroz. 2002. Narodnoe pravoslavie. // Ivanova 2002:111-117; Biblija v ustnoj tradicii. // isto 160-175.
- Köhler, Reinhold. 1900. *Kleinere Schriften zur neueren Literaturgeschichte und Wortforschung*. Johannes Bolte, ur. Berlin: Verlag von Emil Felber.
- Kretzenbacher, Leopold. 1961. "Verkauft um dreissig Silberlinge". Apokryphen und Legenden um den Judasverrat". *Schweizerisches Archiv für Volkskunde* 57:1-17.
- Kretzenbacher, Leopold. 1972. "Zeugnis der stummen Kreatur. Zur Ikonographie eines Mirakels des Nikolaus von Tolentino. Legende". U *Festschrift für Matthias Zender. Studien zu Volkskultur, Sprache und Landesgeschichte*. 1. Edith Ennen i Günter Wiegelmann, ur. Bonn: Ludwig Röhrscheid, 435-446.
- Leach, Maria, ur. 1949. *Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*. New York: Funk and Wagnalls Company.
- Lehmann, Paul. 1929. "Judas Ischarioth in der lateinischen Legendenüberlieferung des Mittelalters". *Studi medievali*, 2^a serie, a. 2, Torino. 289-346; isto u: *Erforschung des Mittelalters ...* Stuttgart, 1959.
- Marian, Simeon Florea. 1904. *Legendele Maicii Domnului. Studiu folkloristic*. Bukurešt: Edițiunea Academiei Române "Carol Göbl".
- Moser, Dietz-Rüdiger. 1974. "Die Saat im Acker der Gerechten. Zur Vorgeschichte und Sinndeutung der Kornfeldlegende". *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* 77/28:131-142.
- Nagy, Ilona. 2001. *Apokrif evangéliumok, népkönyvek, folklór* (Apokryphe Evangelien, Volksbücher, Folklore). Budapest: L'Harmattan [Szóhagyomány. Sorozatszerk.: Nagy Ilona. (Usmena tradicija. Ur. serije Ilona Nagy)].
- Piovanelli, Pierluigi. 2003a. "Exploring the Ethiopic *Book of the Cock*: An Apocryphal Passion Gospel from Late Antiquity". *Harvard Theological Review* 96/4:427-454.
- Piovanelli, Pierluigi. 2003b. "Pre- and Post-Canonical Passion Stories". *Apocrypha* 14:99-128.
- Piovanelli, Pierluigi. 2006. "The *Book of the Cock* and the Rediscovery of Ancient Jewish Christian Traditions in Fifth Century Palestine". U *The Changing Face of Judaism, Christianity and Other Greco-Roman Religions in Antiquity*. I. Henderson i G. S. Oegema, ur. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 318-332.
- Puchner, Walter. 1994. "Zur Herkunft der mittelalterlichen Judas-Legende". *Fabula* 35/1-2:305-309.
- Scheidweiler, Felix. 1990. "Nikodemusevangelium. Pilatusakten und Höllenfahrt Christi". U: Hennecke – Schneemelcher, ur., 395-423.
- Salamon, Anikó. 1987. *Gyimesi csángó mondák, ráolvasások, imák* (Sagen, Beschwörungen, Gebete der Tschangos aus Gyimes). Budimpešta: Helion Kiadó.

- Santos Otero, Aurelio de. 1981. *Die handschriftliche Überlieferung der altslawischen Apokryphen*. Sv. 2. Berlin: Walter de Gruyter, 61-98.
- Schneemelcher, Wilhelm. 1959. "Haupteinleitung". U Hennecke-Schneemelcher, ur., 40-51.
- Stenhouse, Paul MSC. 2005. "Whatever Happened... to the Apostles? 13. Judas Iscariot". This is the thirteenth of a series fourteen articles by – discussing Catholic tradition concerning the twelve Apostles, their background, mission and manner of death. From *Annals Australasia* 21 September 2005 – formerly *Annals Australia*. <http://jloughnan.tripod.com/iscariot.htm> Letöltve: 2003.03.30.
- Thilo, J. C. 1823. *Codex apocryphorum Novi Testamenti*. Sv. 1. Leipzig: F. C. G. Vogel.
- Thompson, Stith. 1966. *Motif-Index of Folk Literature. A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Foliaux, Jest-Books and Local Legends*. Sv. 2. Bloomington: Indiana University Press.
- Tischendorf, Constantin. 1876. *Evangelia Apocrypha*. Adhibitis plurimis codicibus Graecis et Latinis maximam partem nunc primum consultis ineditorum copia insignibus collegit atque recensuit Constantinus de Tischendorf. Editio altera. Lipsiae: Hermann Mendelssohn.
- Tubach, Frederic C. 1969. *Index Exemplorum. A Handbook of Medieval Religious Tales*. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica [Folklore Fellows' Communications 204].
- Uther, Hans-Jörg. 2004. *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography*. Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson. I–III. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica [Folklore Fellows' Communications 284-286].
- Wimmer, Erich. 1978. "Bratenwunder". U *Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*. Sv. 2, Lief. 3/4. Kurt Ranke, ur. Berlin - New York: Walter de Gruyter, 684-688.
- Worstbrock, F. J. 1983. "Judaslegende". U *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*. Sv. 4. 2. izdanje. W. Stammerl i K. Langosch, ur. Berlin: Walter de Gruyter, 882-887.
- Zowczak, Magdalena. 2000. *Biblia Ludowa. Interpretacje watków biblijnych w kulturze ludowej*. Wrocław: FUNNA [Monografie fundacji na rzecz nauki polskiej].

APOCRYPHAL WRITINGS AND FOLKLORE TEXTS: THE ROASTED COCK CROWS

SUMMARY

"It happened on the day of the Last Supper, that Lord Christ was served a roast cock, and when Judas left to sell the Lord, he ordered the cock to rise and follow Judas, and the cock did accordingly, then reported to Lord Christ how Judas betrayed him, and because of this it is said to be allowed to follow him to Paradise."

A miracle-story of apocryphal origin (supposedly *Act of Peter*), transformed into a sujet with a typical paradoxical element, became popular in the oriental Christianity and in medieval Europe: this is how it got into the apocryphal New Testament narratives; among others into the newly discovered Ethiopian *Book of the Cock*, some early Coptic fragments and the medieval manuscripts of the *Gospel of Nicodemus* as well. The purpose of the present study is to document this unusual process (a story from an apocryphal source is transformed during traditional transmission, and finds its way into some versions of other apocryphal texts). The data attesting to the presence of the characteristic motif in orality are especially valuable. Conscious fieldwork and records from the 19th and 20th centuries reveal the oral variations, which take the form of an origin legend, aiming at an explanation of the world.

Keywords: apocryphal gospels, *Acta Petri*, *Acta Pilati*, *Evangelium Nicodemi*, Ethiopic *Book of the Cock*, coptic apocrypha, roast cock crows, Judas legends